

ÇEVRE-SAĞLIK-İNSAN İLİŞKİLERİNE
"ÇEVREĞİ" BİR YAKLAŞIM

ÇEVRE VE İNSAN

Prof.Dr. Cengiz GÜLEC
Doç.Dr. Erleşim GÜLEC

İnsan çevresiyle bir bütün oluşturuyor. Bir yandan kendi biyolojik-ruhsal-toplumsal alt sistemlerinin dinamik bir bütünü olan insan, bir yandan da fizik-biyolojik-toplumsal-kültürel çevresiyle dinamik bir etkileşim içinde. Bu hem belli bir zaman diliminde hem de başlangıçtan sona ilerleyen zamanı bütününde böyle.

Kuramsal düzlemde insan-çevre olgusunu böylesi bütüncül bir insan-toplum-doğa kavrayışıyla değerlendirmenin kaçınılmazlığı ortada iken, yaşanan gerçeklik hiç de böyle değil!

Yaşanan gerçeklik 'benim dünyam paramparça' dedirtiyor insana...

Hele 2000 yılına doğru...

Çevre-İnsan ilişkileri açısından 2000 yılına doğru dünyanın görünümü :

Teknolojinin biçimlendirdiği günümüz dünyası

* Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fak. Psikiyatri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

** A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Paleontoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

*Ağaç bütün
Işık bütün
Meyve bütün
Benim dünyam param parça*

B.R.E.*

kendini, çözülmesi güç, ancak zorunlu üç bunalımın içinde bulmaktadır. Birincisi, insan doğasının kendisini hesaba katmayan teknolojik, örgütsel ve siyasal düzenleri boğucu ve tüketici bularak isyan etmesidir. İkincisi, insan yaşamını besleyen canlı çevrenin, gittikçe hızlanan bir biçimde çöküşüdür. Üçüncüsü ise, konuyu bilen herkesin açıkça gördüğü gibi, çoğuna büyük ölçüde ulaşılmış yenilenemez enerji kaynaklarının, özellikle de fosil yakıt kaynaklarının inanılmaz bir savurganlıkla kullanılması yüzünden tükenmek üzere oluşudur.

Dr. Schumacher'in güzel bir biçimde özetlediği üç bunalımdan birincisini ele alalım. Bugün batı dünyasının merkezlerinde yaşayan ve dolayısıyla nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturanlar yaşamlarında, bir şeylerin eksik, yanlış olduğunu sezilmektedir. Bu, doğrudan doğruya doğayı mümkün olduğu kadar safdışı bırakan bir çevre oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlık tarihinde ilk kez böylesine bir anonimleşme, toplumsal atomlaşma ve ruhsal yalnızlaşma düzeyine ulaşmıştır.

Modern teknoloji, insanoğlunun bir ürünü olmasına rağmen, insan ve doğa için geçerli kuralardan çok farklı ve bunları hiçe sayan kendi ilkeleri, yasaları doğrultusunda otonom bir gelişme göstermektedir. Ancak, tüm doğal olayların boyutlarında, hızlarında ve şiddetlerinde bir ölçülülük vardır. Teknoloji ve aşırı uzmanlaşmanın boyunduruğu altındaki günümüz dünyasında ise, durum hiç de böyle değildir. Teknoloji, kendini sınırlama ilkesini, ne boyutları, ne hızı ve ne de şiddet ölçüsü bakımından tanıır. Ve işte bu yüzden, teknoloji, insanî özünü yitirerek, doğayı egemenlik altına almanın vazgeçilmez aracı olmaktan çıkmış, insanı boyunduruk altına almıştır. Modern teknoloji, ulaştığı yerlerde tüketime yönelik yaşama tarzını "tek yaşama tarzı" olarak sunmasıyla birçok gelenek ve kültürün otantik varoluşuna son vermiş ve bir kültür teklifi (monoculture) yaratmıştır. Bu durum, insanların içten içe isyan etmelerine yol açmaktadır. Buna örnek olarak ortaya çıkarmıştır. Batı toplumunda ortaya çıkan hippilik, bireysel ve kültürel farklılıkların yarattığı özgün varoluş ve kimliklerin kaybolup, tek potada eritilmesi tehdidine karşı, insanların bilinçli ya da bilinçsiz isyanı olarak açıklanabilir.

Çağdaş dünyanın ikinci temel bunalımı, canlı-

lar dünyasındaki yaşamın, hava ve suyun da dahil olduğu çevrenin, başta radyoaktivite ve sanayi atıkları ve atıkları tarafından kirletilmesi sonucu tehdit ediliyor olmasıdır. Daha şimdiden birçok bitki ve hayvan türü yok olmaya yüz tutmuştur. Özellikle radyoaktivite büyük sorundur; çünkü diğer çevre kirlenici maddelerden farklı olarak onu yok etmenin yolu yoktur. Biz sonuçta, ilerde bir gün ortadan kaldırılabileceğini umup, adeta bilinçli ve kasıtlı olarak zehirli bir birikim oluşturuyoruz.

Üçüncü temel bunalım ise, dünyanın yenilenebilir kaynaklarının bir gün mutlaka tükeneceği gerçeğidir. Bu can alıcı gerçeği göremeyişimizin bir nedeni insana, insanî olana yabancılaşmamız, çevre bilinci ve duyarlılığı taşımayışımızdır. Kendi elinden çıkmamış her şeye "değersiz" gözüyle bakan "modern" insan, kendini her şeyin sahibi sanarak, malikânelerini sınırsız yetkilerle yöneten, acımasız ve uzak görüşsüz, kölesini işinin başında öldürmede bir an bile duraksamayan derebeylere benzemektedir. S.H. Nasr'ın dediği gibi "çağdaş insan doğayı, kendisinden yararlandığı ama kendisine karşı ayrıca sorumlu da olduğu bir eş gibi değil, bir 'fahişe' gibi görmektedir. Kullanılan doğanın durumu, gündün güne daha fazla gönül eğlendirmeyi olanaksız kılmaktadır".

Günümüzde, bu bunalımların ağırlıklı olarak yaşandığı Batı ülkelerinde, hepsinin de ortak çıkış nok-

Rudvasyona maruz kalmanın ilk anda yaptığı tahribat: Dökülmüş saçlar, yanmış deri ve resimde fark edemediğimiz birçok rahatsızlıklar.

* B.R. Eyüboğlu, "Dol Karı Bakır Dol", Bilgi Yayınevi, 1985.

tası doğal dengenin bozulması olan çeşitli çevreci akımlar, konuya ilişkin eleştirel yaklaşımlar geliştirmektedir. İlimli-resmî çevreci yaklaşımlardan, çevre sorununa 'ekolojik' bakış açısını, mevcut toplumsal kurumları ve yaşama tarzını eleştirmeye dek genişleten daha radikal eğilimli siyasal düşünörlere, aydınlarla, akımlara dek... Bu bunalımlar ve bunlara ilişkin geliştirilen eleştirel yaklaşımlar, "uygarlaşmak" için "dünya sistemini temsil eden Batı" ile bütünleşmek gereğini duyan ölkemizden de yakın gelecekte tartışılan güncel sorunlar durumuna gelecektir.

İleri sanayileşmiş Batılı tüketim toplumlarında ve giderek ölkemizin özellikle metropol kentlerinde de birey, günlük yaşantısını geçirdiği çevrenin doğallığını yitirmesi ve kısıtlılığı sonucu, insanî işlevlerinden yalıtılmış ve kendine yabancılaşmış olarak yaşamak durumundadır. İşte bu gerçeklikten yola çıkarak, değişik disiplinlerden ekolojistler, Batı uygarlığını şöyle eleştirmektedir: Tutsağı olduğumuz ekonomik sistem, tüketim ihtiyaçlarımıza yanıt vermektedir. Ama, gitgide artan bir şekilde, insanla insan, insanla nesnelere arasındaki zengin ilişkileri de yıkmaktadır. Tüm nesne ve insanların, neredeyse pazarda alınıp satılabilecek bir eşya haline getirilmesi söz konusudur. Tür olarak insan, doğal çevresi ile kendi arasında milyonlarca yıldan beri sürüp gelen etkileşimler süreciyle şu anda bulunduğu noktaya gelebilmiştir. Genel evrim açısından son derece kısa sayılabilecek bir süreden beri de, giderek artan bir şekilde biyosferin yerini alma potansiyelini taşıyan teknosferle gelişimini devam ettirmektedir. Bu gelişmenin sonucu olarak da, insanın kalıtsal yapısını ile çevresi arasındaki uyumsuzluk daha da artmaktadır. İnsanlar sonsuz denecek derecede çeşitlilik gösteren toplumlar meydana getirmişlerdir. Ancak, sahip olduğumuz doğal ekosistemlerin yapı, işlev ve ilişkileri bağılı özelliklerinden uzaklaşıkça fakirleşmekte, kısırlaşmaktadır. İnsan, giderek cam kavanozdaki kırmızı balığa benzemektedir. Teknolojik ilerlemeler, geniş kitlelerin denetiminden çıkan yasalara göre genişlemektedir. Bunun da, çevre koşullarını daha da kötüleştirerek, türün varlığını tehdit eder boyutlara gelebileceği öngörülmektedir.

İvan İllich'in de belirttiği gibi, Batılı insan, kendini eyleminden sorumlu ve özgür bir "özne" olarak algılamak yerine, bir "şey" ya da "nesne" olarak görmektedir. Kişilerarası ilişkilerde bireyselliğini dışı vuramayan insanlar, toplumsal ilişkilerindeki ahenk açısından zorunlu geribeslenim olanaklarından da yoksun kalmaktadır.

Özetlemeye çalıştığımız tüm bu koşullar, ekolojik yönelimli ruh hekimlerince "günümüzün toplumsal hastası" diye adlandırılan ve en azından Batı toplumlarında, görünüşte kalmayıp gerçekten de artan depresyonun oluşumunda etkisi olan gerçeklerdir.

Burada kısaca söylemek gerekirse depresyon, insanın, kendi biyolojik-psikolojik yapısını ve do-

ÇEVRE BİZİM MESELEMİZ

Şimdi hafifçe arkanıza yaslanın, gözlerinizi kapatın, kendinizi olabildiğine gevşek bırakın, dertlerinizden, sıkıntılarınızdan uzaklaşın. Gerçekten yaşamayı istediğiniz bir dünyayı hayallemeye çalışın.

Herbirinizin bu kumaca dünyalarnızın yaşadığınız dünyaya hiç benzemeyeceğini söylesem ke-hânette bulunmuş olur muyum? Sanmam. Çünkü, içimizden birinin kendisini balık istifi beton yığınlarıyla doldurulmuş, güürütülerin birbirine karıştığı bir kentte hayal edeceğini hiç düşünmem. Çünkü, içimizden birinin nükleer bir cehennem tela-ketinin kaygılarını çekmeyi arzulayacağını bil-mek isteyeceğini tasavvur edemem. Çünkü içimizden birinin sınırsız bir tüketim ve refah arzusuyla dünyamızın tükenir kaynaklarına oburca saldırma-yı düşüneneğini veya herhangi bir biçimde güç harcamaksızın düğmelere basarak ihtiyaçlarını karşılayabilme telaşına düşebileceğini aklımın ucundan bile geçirmem. Sanmam. Çünkü bu yaşadığımız dünyanın ipliği pazara çıkmıştır, insanın tabiatına aykırıdır bu dünya.

İşte bugün nasıl bir yönetim biçimi, nasıl bir eğitim sistemi nasıl bir ekonomik düzen isterse-niz isteyin; dünya görüşünüz ne olursa olsun insanın hayaliyle gerçek arasındaki bu uçurumu aş-madan, insan ve tabiat ilişkilerine hayatın bütün alanlarında kalıcı çözümler üretmeden yaptıklarınızın bir anlamı olmayacaktır. Başka bir deyişle yaşanılanın bir modifikasyonu olacaktır yaptıklarınız. İnsanların yaşam tarzları, tabiatın her geçen gün biraz daha istismar ve yök edilmesi de-ğişmeden kalacak, değişiklik yalnızca sizin subjektif dünyanızla sınırlı bir yanılsama olacaktır. Ya-nınızda gündelik hayatın ritüelleri, rütbelerin ve makamların adları ve kişiler değişecektir de-ğişebilirse.

Bugünkü yaşam tarzımız tabiatla ve insana belli bir bakışın ürünüdür. Tabiatla ilişkimiz bir "efendi-köle" ilişkisidir ve âdeta dünyayı çöp tenekesine çevirmeye yemin etmişizdir.

Çevresizsiniz, Deniz GÜRSEL, İnsan Yayınları, İstanbul 1989, s.45

nanımları ile uyusulması, bağdaşılması zor fiziksel-kültürel-toplumsal çevre özellikleri ve değişimleri arasında, dinamik bir ahenk sağlamakla yetersiz kalmasının bir ifadesi olarak ele alınabilir. Depresyon olgusuna böylesi ekolojik bir bakış, yaygın olan bu sorunla baş edebilmenin bir ön koşuludur da aynı zamanda. □